

Paulina Krupińska

Dokumenty planistyczne a ekspansja ferm przemysłowych w gminach wiejskich w Polsce*

Streszczenie: Celem artykułu było określenie roli planowania przestrzennego w zapobieganiu ekspansji ferm przemysłowych. Działalność wielkopowierzchniowych ferm wiąże się bowiem z wieloma uciążliwościami, z jakimi zmagają się mieszkańcy sąsiadujących z takim obiektem terenów, a także z negatywnym oddziaływaniem na poszczególne komponenty środowiska. Zadaniem opracowania było wskazanie roli dokumentów planistycznych wraz z zawartymi w nich wytycznymi oraz ustaleniami dotyczącymi zapobiegania ekspansji ferm przemysłowych. Tylko szczegółowo sporządzone dokumenty planistyczne są bowiem w stanie zapobiec konfliktom przestrzennym i społecznym spowodowanym powstawaniem ferm w niewłaściwych miejscach, mogą też przyczynić się do zmniejszenia uciążliwości, jakie powodują tereny specjalistycznej produkcji zwierzęcej. Władze gmin wiejskich powinny dążyć do skutecznego sporządzania miejscowych planów, które są skutecznym rozwiązaniem w utrzymaniu ładu przestrzennego.

Słowa kluczowe: fermy przemysłowe, tereny specjalistycznej produkcji zwierzęcej, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, gmina wiejska, planowanie przestrzenne.

1. Wprowadzenie

W ostatnich latach w Polsce rozwinął się przemysł hodowlany. W sektorze tym Polska stała się jednym z największych producentów. Według Powszechnego Spisu Rolnego 2010 „w latach 2002–2010 nastąpiły duże zmiany w przestrzennej strukturze

Paulina Krupińska, absolwentka Wydziału Geodezji i Kartografii Politechniki Warszawskiej, e-mail: krupinskapaulina96@gmail.com.

* Podstawą niniejszego artykułu jest praca magisterska autorki, pt. „Opracowanie wytycznych do planów miejscowych dla gminy Radzanów ze szczegółowymi wskazaniem dotyczącymi lokalizacji ferm drobiu”, nagrodzona w III edycji konkursu na najlepszą pracę magisterską z zakresu rozwoju obszarów wiejskich z dziedziny nauk społecznych, organizowanego przez IRWiR PAN i EFRWP.

Utwór dostępny jest na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.
[Creative Commons CC BY 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

produkcji zwierzęcej. Dotyczy to zmian w rozmieszczeniu погоłowia zwierząt i coraz lepszego dostosowania jego liczebności do zasobów paszowych i chłonności rynku. W szczególności odnosi się to do produkcji towarowej” (Głębocki [red.] 2014, s. 415). W spisie tym wskazano, że w produkcji żywca rzeźnego wysoką pozycję zajmuje trzoda chlewna, a spożycie mięsa wieprzowego w latach 2002–2010 wzrosło o 52 tys. ton. Zwiększyła się również konsumpcja mięsa drobiowego, co spowodowane było intensywnym rozwojem produkcji drobiarskiej, który nastąpił pod koniec XX w. „W latach 2002–2010 popyt na mięso drobiowe zwiększył się o 25,2%” (Głębocki 2014, s. 327). Rozwój przemysłu hodowlanego wiąże się ze zwiększeniem liczby ferm przemysłowych, w których na małej przestrzeni występuje duża koncentracja zwierząt. Wskutek rozwoju tego rodzaju przemysłu wiele gmin wiejskich zostało narażonych na zjawisko niekontrolowanej ekspansji produkcji specjalistycznej, doświadczając tym samym negatywnych skutków w aspektach zdrowotnym, środowiskowym oraz przestrzennym. W Polsce przeważają głównie фермы drobiu, chlewnie oraz фермы nerek amerykańskich.

Na podstawie analizy danych pozyskanych z Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) – przedstawionych w tabeli 1 oraz na rysunku 1 – przemysł hodowlany rozwinął się głównie w województwach wielkopolskim, mazowieckim, kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim oraz łódzkim. Największy przyrost produkcji żywca rzeźnego w latach 2010–2018 nastąpił w województwie mazowieckim (o ponad 50%) oraz w wielkopolskim (o 24%).

Początkowo фермы sytuowane były w jednej bądź dwóch gminach, stopniowo rozszerzając swoją działalność na gminy sąsiednie. W wyniku takiego stanu rzeczy obecnie w wymienionych wyżej województwach występują powiaty ze skupiskami 2–4 gmin, w których występuje zjawisko ekspansji ferm przemysłowych. Idealnymi przykładami są tu powiaty mławski oraz żuromiński położone na północy województwa mazowieckiego. Według danych GUS zawartych w Powszechnym Spisie Rolnym 2010 oraz analizy przeprowadzonej w publikacji Jarosława Urbańskiego, pt. *Rozwój przemysłowej hodowli drobiu w Polsce a koszty eksternalizowane* (Urbański 2018), powiaty te uznawane są za liderów w chowie drobiu w Polsce. Zgodnie z danymi pochodzącymi z raportu pt. *Dynamika rozwoju ferm przemysłowych w Polsce* (Opioła 2018), między 2007 a 2017 r. wydano łącznie 986 pozwoleń na budowę instalacji powyżej 210 DJP, co oznacza, że w latach tych nastąpił wzrost liczby pozwoleń na budowę instalacji do intensywnego chowu zwierząt aż o 281% (w 2017 r. wydano 202 nowe pozwolenia, natomiast w 2007 – 53).

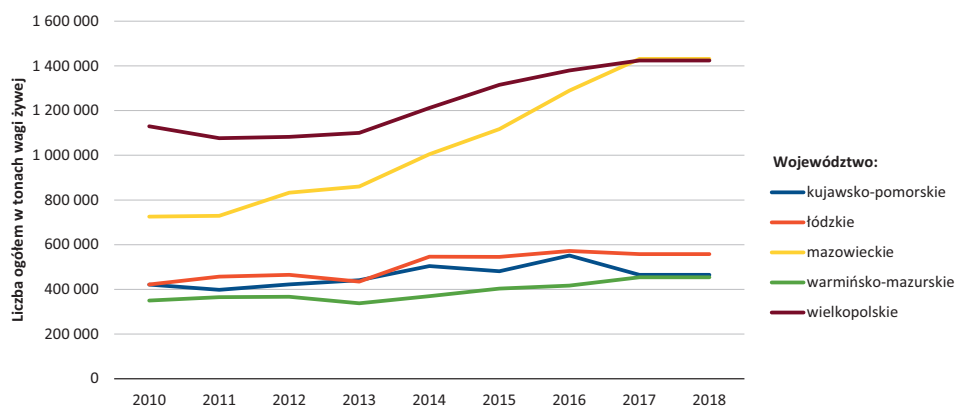
Obecnie w polskim prawie pojęcie фермы przemysłowej nie jest jasno zdefiniowane. Cechą charakterystyczną ferm przemysłowych jest intensywna produkcja skoncentrowana na hodowli jednolitych ras zwierząt, które przechodzą przyspieszony cykl życia. Z problematyką przemysłu hodowlanego związane jest

Tabela 1. Dynamika produkcji żywca rzeźnego ogółem w tonach wagi żywej w latach 2010–2018
Table 1. The production dynamics of total livestock in tonnes live weight in 2010–2018

Województwo	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	% Wzrost/spadek
Dolnośląskie	131 388	125 367	114 798	119 065	122 973	119 402	122 899	124 920	143 885	8,69 wzrost
Kujawsko-pomorskie	421 573	398 001	421 795	441 386	504 101	481 126	551 431	464 879	548 543	23,16 wzrost
Lubelskie	314 149	342 399	310 885	296 106	295 257	324 294	330 897	364 350	339 504	7,47 wzrost
Lubuskie	138 911	167 639	129 753	144 440	153 937	160 132	166 941	143 644	165 474	16,05 wzrost
Łódzkie	421 824	456 886	464 796	434 817	546 627	545 335	571 802	557 636	540 822	22,00 wzrost
Małopolskie	179 455	174 457	157 445	127 512	140 098	136 740	157 339	171 355	158 893	-12,94 spadek
Mazowieckie	725 477	729 425	832 898	860 442	1 004 979	1 116 797	1 289 668	1 431 159	1 496 101	51,51 wzrost
Opolskie	159 414	172 429	140 526	137 793	133 817	138 732	132 414	148 496	146 328	-8,94 spadek
Podkarpackie	119 760	107 503	106 282	106 441	96 498	99 166	113 991	93 601	105 324	-13,71 spadek
Podlaskie	292 189	280 456	262 068	296 928	316 573	328 605	344 516	387 540	366 589	20,30 wzrost
Pomorskie	281 614	310 255	310 500	290 424	370 031	378 676	397 747	423 261	426 099	33,91 wzrost
Śląskie	180 916	201 140	198 629	171 023	179 103	205 214	238 674	242 601	279 771	35,33 wzrost
Świętokrzyskie	138 553	153 232	165 249	128 761	164 414	177 948	181 938	206 757	220 617	37,20 wzrost
Warmińsko-mazurskie	350 155	364 971	366 956	337 690	369 827	403 636	416 730	454 035	430 058	18,58 wzrost
Wielkopolskie	1 129 578	1 076 430	1 082 543	1 100 260	1 211 948	1 314 832	1 379 086	1 424 048	1 504 442	24,92 wzrost
Zachodniopomorskie	22 045	223 891	213 904	212 543	234 771	226 771	224 892	219 046	239 022	7,77 wzrost
Polska	5 205 415	5 284 481	5 279 027	5 205 631	5 844 954	6 157 406	6 620 965	6 857 328	7 111 472	26,80 wzrost

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2019.

Source: own study based on GUS 2019.

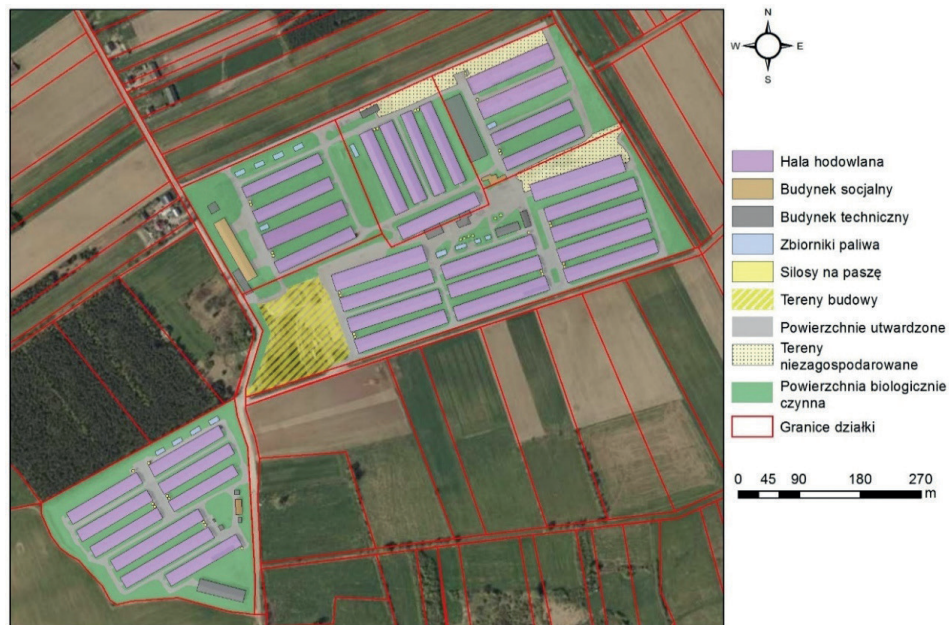
Rysunek 1. Dynamika rozwoju chowu i hodowli zwierząt w wybranych (najbardziej rozwijających się) województwach

Figure 1. The dynamics of the development of animal breeding in selected (most developing) voivodeships

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS 2019.
Source: own study based on GUS 2019.

pojęcie DJP. Na podstawie par. 2 ust. 1 pkt 51 rozporządzenia Rady Ministrów w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Rada Ministrów 2019) jako dużą jednostkę przeliczeniową inwentarza (DJP) przyjmuje się maksymalną możliwą obsadę zwierząt. W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele definicji zagadnienia DJP, np. we wspomnianym opracowaniu Urbańskiego autor ten wskazał, że „formalnie o fermie przemysłowej możemy mówić w przypadku 10 tys. i więcej sztuk drobiu kurzego, czyli w przeliczeniu na tzw. dużą jednostkę przeliczeniową wynosi to 40 DJP” (Urbański 2018, s. 26).

W aktach prawnie obowiązujących można podzielić przedsięwzięcia na mogące zawsze znacząco oddziaływać na środowisko oraz mogące potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko, w zależności od obsady zwierząt. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 10 września 2019 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko chów lub hodowlę nerek w liczbie nie mniejszej niż 105 DJP oraz innych zwierząt w liczbie nie mniejszej niż 210 DJP zalicza się do przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko. Do rozporządzenia dołączono załącznik ze współczynnikami przeliczeniowymi sztuk zwierząt na DJP. W przeliczeniu na liczebność zwierząt hodowlanych 210 DJP oznacza 210 krów, 1500 świń bądź 52 500 kur. Farmy przemysłowe znacznie zmieniają krajobraz obszarów wiejskich i wpływają na ład przestrzenny. Żeby

Rysunek 2. Przykład zagospodarowania działek przeznaczonych pod produkcję zwierzęcą w obrębie Wróblewo (gmina Radzanów, powiat mławski)

Figure 2. Example of the development of plots intended for animal production in Wróblewo (Radzanów municipality, Mława county)

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

przemysł hodowlany mógł się rozwijać, potrzebny jest obszar o dużej powierzchni, tak aby wybudować specjalistyczne budynki z niezbędnym wyposażeniem. Farmy przemysłowe przypominają wielkopowierzchniowe fabryki. Charakteryzują się zamkniętym cyklem produkcji. Ciąg technologiczny tworzą hale hodowlane, zwane również obiektami inwentarskimi, silosy na paszę, zbiorniki na paliwo, budynki gospodarcze i socjalne.

W zależności od rasy zwierząt hodowlanych farmy różnią się pod względem technologicznym. W przypadku trzody chlewnej „w odpowiednio wyposażonych budynkach z centralnym ogrzewaniem stosuje się wcześniejsze niż w chowie tradycyjnym odsadzanie prosiąt. Odsadzone mioty przenosi się do ciepłych, dobrze wentylowanych warchlakarni, a odchowane warchlaki do budynków tuczu w obrębie tej samej farmy” (Mihułka 2003, s. 6). Farmy przemysłowe trzody chlewnej skupiają się na maksymalizacji możliwości rozwojowych zwierząt przeznaczonych

w późniejszym czasie na ubój. Przedsiębiorcy stosują odpowiednie techniki żywienia. Fermy te produkują ogromne ilości odchodów odzwierzęcych, które powinny być utylizowane. Natomiast w przypadku drobiu przemysł hodowlany skupia się na produkcji kur niosek oraz brojlerów. Brojler to rasa kurczaka, która charakteryzuje się szybkim przyrostem masy mięśniowej – jej przedstawiciele ubijani są po sześciu tygodniach. Produkcja drobiu realizowana jest w systemie klatkowym. Pomimo pozytywnego oddziaływania na rozwój gospodarczy wsi fermy przemysłowe mają negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze, jakość powietrza i stan wód (zarówno powierzchniowych, jak i podziemnych), a także na zdrowie mieszkańców i na zmiany w krajobrazie wiejskim i ładzie przestrzennym.

Celem niniejszego artykułu było wskazanie zależności pomiędzy występowaniem zjawiska niekontrolowanej ekspansji ferm przemysłowych a dokumentami planistycznymi, które są jedynym narzędziem na zachowanie ładu przestrzennego. W tekście przedstawiono rolę, jaką odgrywają opracowania planistyczne w minimalizowaniu skutków oraz w zapobieganiu postępowi ekspansji ferm przemysłowych. Przemysłowa hodowla zwierząt jest przedmiotem sporów pomiędzy przedsiębiorcami a mieszkańcami gmin, w których rozwija się ten przemysł, jak również ekologami. Jedynie dokumenty planistyczne w formie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także jasno sprecyzowane przepisy dotyczące lokalizowania ferm przemysłowych są w stanie skutecznie rozwiązać problemy, z jakimi borykają się mieszkańcy powiatów narażonych na negatywne oddziaływanie ferm.

2. Problematyka funkcjonowania produkcji zwierzęcej na terenie ośrodków wiejskich w Polsce

2.1. Funkcjonowanie ferm przemysłowych w Polsce

Konflikty społeczne, przestrzenne oraz spory pomiędzy przedsiębiorcami a okolicznymi mieszkańcami w sprawie ferm przemysłowych wynikają przede wszystkim z nieprecyzyjnych przepisów prawnych. Z powodu braku jasno sprecyzowanych norm czy odległości fermy powstawały i nadal powstają w nieodpowiednich miejscach. To dzięki lukom w prawie przedsiębiorcy sytuują budynki inwentarskie w bezpośrednim sąsiedztwie domów mieszkalnych, na obszarach objętych formami ochrony przyrody, np. Natura 2000, bądź w ich bliskim sąsiedztwie. Ponadto fermy powstają w zbyt bliskiej odległości od siebie. Jednym z głównych uchybień, które szczegółowo zostało opisane w dalszej części artykułu, jest unikanie konieczności uzyskania pozwolenia zintegrowanego, a dzieje się tak wskutek dokonywania zamierzonych podziałów instalacji. Najwyższa Izba Kontroli (NIK)

w swoim raporcie wskazuje jako priorytet potrzebę zmian przepisów prawa w tej kwestii (NIK 2014, s. 9).

Pojęcie ferm przemysłowych nie zostało zdefiniowane w polskim prawie. Jest jedynie zwyczajowo przyjętym określeniem wielkotowarowej, wielkopowierzchniowej, intensywnej produkcji zwierząt na małej przestrzeni. W przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego budowa fermy przemysłowej wymaga wydania decyzji o warunkach zabudowy oraz pozwolenia na budowę. W przypadkach określonych w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 10 września 2019 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Rada Ministrów 2019) konieczna jest również ocena oddziaływania na środowisko. W polskim prawie jedyną możliwością rozwiązania niekontrolowanej ekspansji ferm przemysłowych jest tworzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Dzięki pokryciu terenów gmin miejscowymi planami można by wyznaczyć tereny do potencjalnego lokalizowania ferm, zachowując określone optymalne odległości od zabudowy mieszkaniowej istniejącej oraz planowanej. Zgodnie z art. 14 ust. 8 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Ustawa 2003) plan miejscowy jest aktem prawa miejscowego. Dokument ten szczegółowo określa zasady zagospodarowania i zabudowy danego terenu. Zgodnie zaś z art. 15 ust. 2 w planie miejscowym obowiązkowo określa się przeznaczenie terenów oraz linie rozgraniczające tereny o różnym przeznaczeniu lub różnych zasadach zagospodarowania, jak również wiele zasad, m.in. zasady ochrony środowiska i kształtowania ładu przestrzennego, ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. W ustaleniach planów szczegółowo precyzuje się zasady kształtowania zabudowy oraz wskaźniki zagospodarowania terenu, określa się maksymalną i minimalną intensywność zabudowy, minimalny udział procentowy powierzchni biologicznie czynnej i maksymalną wysokość zabudowy. Procedura sporządzenia miejscowego planu odbywa się zgodnie z art. 17 wskazanej ustawy – od etapu przystąpienia do sporządzania planu miejscowego, przez uzyskanie niezbędnych uzgodnień i opinii oraz wyłożenie do publicznego wglądu, aż do uchwalenia.

Według kontroli przeprowadzonej przez NIK aktualnie miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego mają niewielki wpływ na ład przestrzenny i zrównoważony rozwój gmin w Polsce, ponieważ pokrycie miejscowymi planami przestrzennymi stanowi ok. 30% powierzchni kraju (NIK 2016, s. 9). W związku ze stosunkowo niskim krajowym odsetkiem pokrycia miejscowymi planami fermy przemysłowe lokalizowane są wskutek uzyskania pozytywnej decyzji o warunkach zabudowy, które nie są zgodne z obowiązującym na terenie danej gminy studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Takie studium zaś określa politykę przestrzenną gminy: uwzględnia uwarunkowania, wskazuje kierunki zmian

w strukturze przestrzennej oraz w przeznaczeniu terenów, jak również określa kierunki i wskaźniki dotyczące zagospodarowania oraz użytkowania terenów (Ustawa 2003). Z uwagi na to, że studium nie jest aktem prawa miejscowego, nie jest ono wiążące przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy. Aby decyzja o warunkach zabudowy mogła zostać wydana, musi spełniać wszystkie warunki określone w art. 61 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu (Ustawa 2003), tj.

co najmniej jedna działka sąsiednia, dostępna z tej samej drogi publicznej, jest zabudowana w sposób pozwalający na określenie wymagań dotyczących nowej zabudowy w zakresie kontynuacji funkcji, parametrów, cech i wskaźników kształtowania zabudowy oraz zagospodarowania terenu, w tym gabarytów i formy architektonicznej obiektów budowlanych, linii zabudowy oraz intensywności wykorzystania terenu, teren ma dostęp do drogi publicznej, istniejące lub projektowane uzbrojenie terenu jest wystarczające dla zamierzenia budowlanego, teren nie wymaga uzyskania zgody na zmianę przeznaczenia gruntów rolnych i leśnych na cele nierolnicze i nieleśne albo jest objęty zgodą uzyskaną przy sporządzaniu miejscowych planów, które utraciły moc, decyzja jest zgodna z przepisami odrębnymi, zamierzenie budowlane nie znajdzie się w obszarze: w stosunku do którego decyzją o ustaleniu lokalizacji strategicznej inwestycji w zakresie sieci przesyłowej, o której mowa w art. 5 ust. 1 ustawy z dnia 24 lipca 2015 r. o przygotowaniu i realizacji strategicznych inwestycji w zakresie sieci przesyłowych (Dz.U. z 2022 poz. 273 z późn. zm.), ustanowiony został zakaz, strefy kontrolowanej wyznaczonej po obu stronach gazociągu, strefy bezpieczeństwa wyznaczonej po obu stronach rurociągu.

Wydawanie decyzji o warunkach zabudowy prowadzi do chaosu przestrzennego i nasilania się protestów, co jest sprzeczne z zasadami zrównoważonego rozwoju.

W rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Rada Ministrów 2019) zostały wskazane przypadki, kiedy fermy przemysłowe są zaliczane do przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko bądź potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko. Zakwalifikowanie do odpowiedniej grupy przedsięwzięć jest uzależnione od ilości DJP, rodzaju hodowli, występowania form ochrony przyrody oraz odległości od terenów lub gruntów mieszkaniowych, rolnych zabudowanych zajętych pod budynki mieszkalne, innych zabudowanych z wyłączeniem cmentarzy i grzebowisk dla zwierząt, zurbanizowanych niezabudowanych lub w trakcie zabudowy, rekreacyjno-wypoczynkowych z wyłączeniem kurhanów, pomników przyrody oraz terenów zieleni nieurządzonej niezaliczonej do lasów oraz gruntów zadrzewionych i zakrzewionych. Artykuł 61 ustawy o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko

(Ustawa 2008) wskazuje przypadki oraz warunki wykonania oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko. Taką ocenę przeprowadza się w ramach postępowania w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach bądź jeżeli taka konieczność została stwierdzona przez organ właściwy do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach. Obowiązek przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko może również zostać nałożony w drodze postanowienia organu właściwego do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach w przypadku planowanego przedsięwzięcia potencjalnie znacząco oddziałującego na środowisko. Artykuł 71 teże ustawy wskazuje również przypadki, w których wymagane jest uzyskanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, a stanowią je przedsięwzięcia mogące zawsze znacząco oddziaływać na środowisko oraz mogące potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko. Do wniosku o wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach w zależności od rodzaju przedsięwzięcia dołącza się: raport o oddziaływaniu na środowisko bądź kartę informacyjną przedsięwzięcia w przypadku przedsięwzięć mogących zawsze znacząco oddziaływać na środowisko, kartę informacyjną przedsięwzięcia w przypadku inicjatyw mogących jedynie potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko. Przed wydaniem decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach – w sytuacji, gdy jest przeprowadzana ocena oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko – warunki realizacji inwestycji uzgadnia się z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska. Dodatkowo należy uzyskać opinię Państwowego Powiatowego Inspektora Sanitarnego, organów właściwych w przypadku wydania pozwolenia zintegrowanego bądź oceny wodnoprawnej.

Z problematyką ferm przemysłowych wiąże się również pojęcie pozwolenia zintegrowanego, wynikające z ustawy Prawo Ochrony Środowiska (Ustawa 2021) oraz rozporządzenia Ministra Środowiska w sprawie rodzajów instalacji mogących powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości (Ministerstwo Środowiska 2002). Zgodnie z art. 202 ustawy Prawo Ochrony Środowiska pozwolenie zintegrowane konieczne jest dla prowadzenia instalacji, której funkcjonowanie może powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości. Rodzaje instalacji wymagających pozwolenia zintegrowanego zostały określone w drodze rozporządzenia przez właściwego ministra. Zgodnie z rozporządzeniem rodzajem instalacji mogącej powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości jest chów bądź hodowla drobiu lub świń o liczbie stanowisk większej niż 40 tys. dla drobiu, 2 tys. dla świń o wadze ponad 30 kg bądź 750 dla macior. Podane wyżej przedsięwzięcia wymagają pozwolenia zintegrowanego, w którym ustala się warunki emisji na określonych zasadach, a także pozwolenia wodnoprawnego na pobór wody oraz na wprowadzanie ścieków do wód lub ziemi.

Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła kontrolę, której celem była ocena realizacji nadzorów administracji rządowej nad funkcjonowaniem przemysłowych ferm zwierząt. Badaniami objęto lata 2011–2013, a wyniki zostały opublikowane w publikacji *Nadzór nad funkcjonowaniem ferm zwierząt* (NIK 2014). NIK zwrócił tu uwagę na fakt, że „podmioty prowadzące instalacje wymagające pozwoleń zintegrowanych, w obowiązujących przepisach prawa nadal mają możliwość unikania wymogów związanych z ochroną środowiska przez dokonanie podziału instalacji. Przepis prawa bowiem nie nakłada na prowadzących oznaczone części podzielonej instalacji obowiązku posiadania pozwolenia zintegrowanego, a jedynie daje taką możliwość (fakultatywnie objęcia takim pozwoleniem)” (NIK 2014, s. 9). W raporcie NIK podano również przypadki podziału instalacji na mniejsze, dla których nie istniała konieczność posiadania pozwolenia zintegrowanego. „W latach 2011–2013 kontrole WIOŚ w Warszawie ujawniły podział 13 instalacji do chowu drobiu i trzody chlewnej objętych obowiązkiem posiadania pozwolenia zintegrowanego. Po ich podziale powstało 31 mniejszych instalacji, nieobjętych obowiązkiem posiadania pozwolenia zintegrowanego” (NIK 2014, s. 22). Organ przeprowadzający kontrolę podał przykłady uchybień:

W 2012 r. właścicielka fermy drobiu „TOPFERM” w miejscowości Topola Osiedle, powiat ostrowski, uzyskała pozwolenie zintegrowane wydane przez Marszałka Województwa Wielkopolskiego. W trakcie kontroli w lipcu 2013 r. przedstawiono umowę użyczenia zawartą między właścicielką a jej córką, na mocy której dwa kurniki do chowu kur niosek zostały podzielone. Wobec powyższego Marszałek Województwa Wielkopolskiego we wrześniu 2013 r. wygasił pozwolenie zintegrowane (NIK 2014, s. 22).

W zależności od postanowienia Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska mniejsze fermy (<210 DJP, >60 DJP, >40 DJP) określane jako przedsięwzięcia mogące potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko nie muszą posiadać pozwolenia zintegrowanego, przez co inwestorzy nie przedstawiają raportu oddziaływania oraz planu nawożenia. W takim przypadku nie ma możliwości weryfikacji, gdzie trafiają nawozy, tj. obornik i gnojowica. „Zasadne byłoby rozważenie zmian w przepisach w taki sposób, aby określić obowiązek planów nawożenia dla wszystkich gospodarstw prowadzących przemysłowy chów i hodowlę zwierząt, a nie tylko dla tych zobowiązanych do posiadania pozwolenia zintegrowanego. W celu stwierdzenia, czy dana ferma może prawidłowo zagospodarować odchody, winno być wprowadzenie formalnego obowiązku załączania do wniosku o wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach opinii stacji chemiczno-rolniczej” (Opiola 2018, s. 34).

W Polsce brakuje przepisów prawnych mówiących wprost o zasadach lokalizacji terenów produkcji specjalistycznej, w żadnym akcie nie została określona

minimalna odległość budynków inwentarskich czy chlewni od budynków mieszkalnych. Organy zajmujące się ochroną środowiska wskazują wiele obszarów prawnych, w których niezbędne są zmiany, aby ograniczyć ekspansję ferm przemysłowych. W informacji o wynikach kontroli skontrolowane jednostki poinformowały NIK o sposobie realizacji wniosków.

Minister Środowiska uznał, że w pierwszej kolejności należałoby wprowadzić zmiany w przepisach i aktach wykonawczych będących w kompetencjach Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi dotyczących technicznych rozwiązań umożliwiających ograniczanie uciążliwości zapachowej dla chowu trzody chlewnej, kur i zwierząt futerkowych oraz stosowania nawozów poprzez ustalenie odległości zabudowań od budowli rolniczych czy też ustalenie odpowiednich zabiegów techniczno-organizacyjnych określonych obecnie w „Kodeksie dobrej praktyki rolniczej”. Kolejny etap prac obejmować powinien wprowadzenie podobnych uwarunkowań dla budynków, w tym m.in. minimalne odległości usytuowania budynków mieszkalnych od zakładów (NIK 2014, s. 44).

W 2019 r. projekt ustawy o minimalnej odległości dla planowanego przedsięwzięcia sektora rolnictwa został umieszczony w wykazie prac legislacyjnych rządu. Zostały przeprowadzone uzgodnienia międzyresortowe, konsultacje publiczne i opiniowanie. Jednakże tzw. ustawa odorowa spotkała się z krytyką szczególnie ze strony rolników, którzy obawiali się zahamowania rozwoju rolnictwa. Prace nad ustawą zostały wstrzymane z uwagi na pandemię COVID-19, jednak w 2021 r. je wznowiono. Ministerstwo Klimatu i Środowiska sporządziło kodeks przeciwdziałania uciążliwości zapachowej oraz listę substancji i związków chemicznych, które są przyczyną takiej uciążliwości. W dokumentach przeanalizowano przepisy prawne oraz zidentyfikowano substancje i związki chemiczne potencjalnie uciążliwe zapachowo. W ramach prac nad ustawą odorową Ministerstwo przygotowało również ekspertyzę *Bezpieczne odległości od zabudowań dla przedsięwzięć, których funkcjonowanie wiąże się z ryzykiem powstania uciążliwości zapachowej*, w której za pomocą określonych metod wyznaczono minimalne odległości lokalizacji ferm przemysłowych od zabudowań. „W proponowanej koncepcji wyznaczania stref buforowych / minimalnych odległości w przypadku sektora rolnego (chów i hodowla zwierząt gospodarskich) zaproponowano przyjęcie stałej, minimalnej odległości równej 500 m” (Rackiewicz i in. 2020, s. 106). Również projekt ustawy odorowej w art. 4. ust. 1 zakłada odległość co najmniej 500 m od zabudowy mieszkalnej dla fermy liczącej ponad 500 DJP. Natomiast dla chowu lub hodowli zwierząt w liczbie nie mniejszej niż 210 DJP i nie większej niż 500 DJP minimalna odległość ma być równa liczbie zwierząt.

2.2. Negatywne oddziaływanie ferm przemysłowych

Działalność ferm przyczynia się głównie do emisji azotu i fosforu. Ponadto do środowiska przedostają się siarkowodory, amoniak, metan oraz inne lotne związki pochodzące z nawozów oraz z budynków inwentarskich, gazy cieplarniane, pyły pochodzenia organicznego i nieorganicznego, tlenki siarki i azotu, bioaerozole, mikroorganizmy, bakterie, grzyby i wirusy, pozostałości po antybiotykach. Szczególnie uciążliwe są substancje odorowe. W 2014 r. NIK opublikował raport, w którym wskazano, że

[p]rzemysłowa hodowla zwierząt nie jest obojętna dla jakości i warunków życia ludzi mieszkających w bliskim sąsiedztwie ferm za sprawą uciążliwych odorów oraz zanieczyszczeń wód, w tym w wyniku przenawożenia gleb, prowadzących do zagrożeń chemicznych i mikrobiologicznych. Istnieje również szkodliwe oddziaływanie ferm na społeczeństwo poprzez produkty pochodzenia zwierzęcego, wpływające na jakość zdrowotną żywności. Szczególnie istotne są pozostałości chemiczne, stymulatory wzrostu, w tym antybiotyki – podawane zwierzętom nielegalnie lub bez zachowania okresów karencji (NIK 2014, s. 42).

Na obszarach o dużej koncentracji ferm przemysłowych pojawiło się zjawisko tzw. smogu fermowego, ponieważ do powietrza trafiają tam wysokie stężenia pyłu zawieszonego PM. Pochodzące z produkcji zwierzęcej gazy cieplarniane stanowią 14,5% emisji wszystkich gazów. Do negatywnego oddziaływania dochodzi również odór, który zawiera 70 różnych substancji zapachowych i może oddziaływać w promieniu 5 km od terenu fermy (Michalak, Krzeszowiak, Pawlas 2014). „Obecnie nie obowiązują w Polsce unormowania, które określałyby dopuszczalne wartości emisji odorów, w tym w szczególności z ferm hodowlanych” (WSA 2017).

Odory stanowią specyficzną grupę lotnych związków organicznych. Są to lotne związki chemiczne wyczuwane przez receptory węchowe przy bardzo niskich stężeniach, rejestrowane przez mózg jako nieprzyjemne. Ich graniczne, śladowe stężenia w atmosferze oceniane metodami analitycznymi mogą nie być rejestrowane przez przyrządy. Substancje powodujące powstanie odorów często nie są toksyczne. Z tego powodu brak dla nich ustalonych granicznych stężeń dopuszczalnych. Do oceny poziomu zanieczyszczenia powietrza odorami jest wykorzystywana metoda subiektywna, organoleptyczna, oparta na osobniczym odczuciu obecności substancji odoroczynnych (Korzeniowski 2020, s. 281).

Według badań Państwowego Zakładu Higieny i Zakładu Medycyny Pracy, które zostały przedstawione podczas posiedzenia Komisji Zdrowia i Komisji Rolnictwa

i Rozwoju Wsi w 2022 r., 25% pracowników ferm drobiu skarży się na problemy układu oddechowego. W wyniku przedostawania się do środowiska niebezpiecznych związków na negatywne działanie narażeni są jednak nie tylko zatrudnieni w fermach, lecz także mieszkańcy okolicznych ośrodków wiejskich, u których mogą pojawić się choroby układu oddechowego, jak również choroby skóry i oczu. Podczas posiedzenia komisji negatywny wpływ ferm na zdrowie ludzi został potwierdzony przez Ministerstwo Zdrowia, które stwierdziło, że czynniki występujące w sąsiedztwie ferm powodują infekcje i reakcje alergiczne, duszności, zwiększają ryzyko astmy czy wywołują podrażnienie oczu.

W wielu przypadkach fermy zmagają się z problemami dotyczącymi magazynowania oraz unieszkodliwiania odchodów zwierzęcych. Duża ilość niebezpiecznych substancji przedostaje się do środowiska wskutek wtórnego wykorzystania zużytej ściółki i odchodów odzwierzęcych stosowanych jako nawóz naturalny bądź jako podłoże do uprawy pieczarek. W taki sposób znajdujące się w nawozach związki pochodzące z antybiotyków używanych na fermach przemysłowych przedostają się z pól do wód gruntowych oraz powierzchniowych, a następnie do Morza Bałtyckiego, powodując eutrofizację. Zjawisko to prowadzi do przeżyźnienia wód, zakwitów glonów, zmniejszenia zawartości tlenu w wodzie i modyfikacji ekosystemów. Do negatywnego oddziaływania ferm przemysłowych należy również hałas pochodzący z transportu: przejazdów samochodów dostawczych i innych pojazdów obsługujących fermy przemysłowe. Działalność ferm wiąże się z dostarczaniem pasz, przywozem bądź wywozem kurcząt, brojlerów czy jajek, dostawą paliwa. Ponadto jednym z głównych źródeł hałasu jest odgłos pracujących wentylatorów.

Na terenie wielkopowierzchniowych ferm tworzy się strefy bioasekuracji. Celem biologicznej ochrony fermy jest ograniczenie rozprzestrzeniania się wirusów, bakterii, pasożytów. Zasady bioasekuracji zostały sporządzone przez Światową Organizację Zdrowia Zwierząt (World Organisation for Animal Health – WOAH) i wprowadzają obowiązek przestrzegania wymogów sanitarnych poprzez eliminację chorych zwierząt, stosowanie mat dezynfekcyjnych przed wejściem do budynków inwentarskich, wprowadzenie kwarantanny, rejestrowanie pojazdów transportujących i wiele innych ograniczeń oraz wytycznych zmniejszających ryzyko epidemiologiczne na terenie fermy. Pomimo stosowanych zabezpieczeń zdarzają się przypadki występowania ptasiej grypy. W sezonie 2019/2020 odnotowano 35 ognisk (liczba zarażonych ptaków – 632 966 sztuk), w sezonie 2020/2021 aż 363 ognisk u drobiu (liczba zarażonych ptaków – 13 633 331 sztuk), natomiast w sezonie 2021/2022 (od 02.11.2021 do 26.09.2022 r.) występowało 99 ognisk (3 751 796 sztuk ptaków)².

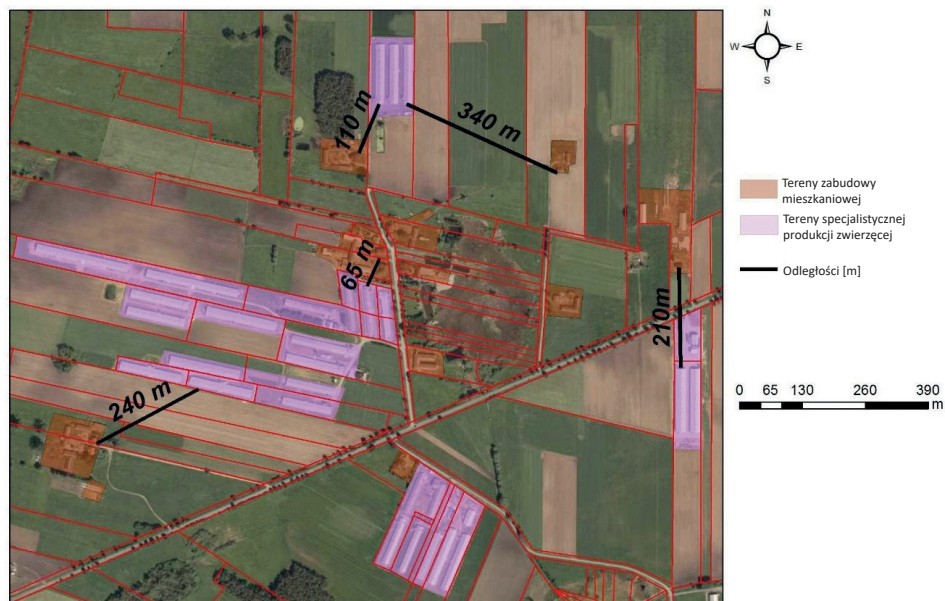
² Portal hodowcy. Mapa występowania ognisk u drobiu w Polsce, http://www.portalhodowcy.pl/images/Mapki/HD_mapka_PG.pdf (dostęp: 2.11.2022).

Większość ognisk w sezonie 2020/2021 pojawiło się w powiatach żuromińskim i mławskim. W przypadku stwierdzenia ogniska grypy podejmowano specjalne działania w postaci zabicia drobiu, aby zahamować rozprzestrzenianie się choroby. Wokół ogniska ptasiej grypy wyznaczano obszar zapowietrzony o promieniu co najmniej 3 km oraz obszar zagrożony o promieniu co najmniej 10 km. W wyniku niewłaściwego lokalizowania ferm przemysłowych w zbyt bliskiej odległości od siebie epidemia rozprzestrzeniała się mimo wprowadzanych obostrzeń, przez co liczba zabitych zwierząt oraz strat przedsiębiorców wzrastała z tygodnia na tydzień. Dochodziło do sytuacji braku odpowiedniego zaplecza pracowników, braku gazu do uboju. Problematyczne podczas ptasiej grypy stały się również odpady z ferm w postaci padłych zwierząt. Olbrzymie ilości zabitych ptaków zalegały na fermach, gdyż firmy świadczące usługi związane z utylizacją padłych zwierząt gospodarskich oraz firmy transportujące padły drób nie nadążały z tak dużą liczbą zleceń. W tej sytuacji władze zaczęły rekomendować wyznaczanie grzebowisk zwierząt, co z kolei spotkało się z protestami mieszkańców z uwagi na prawdopodobieństwo zwiększenia się odczuwalnego dyskomfortu. Mieszkańcy obawiali się rozkładu chorych zwierząt i przedostawania się niebezpiecznych substancji do wód gruntowych.

3. Konflikty przestrzenne i konflikty społeczne

3.1. Konflikty przestrzenne – przykłady niewłaściwej lokalizacji ferm przemysłowych w powiatach żuromińskim oraz mławskim, w województwie mazowieckim

Za konflikt przestrzenny uznaje się „brak możliwości jednoczesnego w czasie lub przestrzeni użytkowania, zagospodarowania określonej przestrzeni dla dwu sposobów wykluczających lub zasadniczo ograniczających się. Wymogiem zaistnienia konfliktu jest sprzeczność interesu dwóch lub więcej stron” (Zaucha 2017, s. 5). W Polsce nie brakuje zaniedbań w kwestii odległości ferm przemysłowych od zabudowy mieszkaniowej, co prowadzi do powstawania konfliktów przestrzennych. Przykładami zbyt małych odległości są ferma drobiu powyżej 210 DJP oddalona 60 m od zabudowań mieszkalnych (pow. żuromiński), farmy drobiu powyżej 210 DJP znajdujące się ok. 1000 m od Krajowego Ośrodka Mieszkalno-Rehabilitacyjnego dla Osób Chorych na Stwardnienie Rozsiane w Dąbku (pow. mławski). Na rysunkach 3 i 4 ukazano bliską lokalizację ferm od zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej oraz od zabudowy zagrodowej w dwóch miejscowościach w powiecie żuromińskim. Miejscowość Stawiszyn-Zwalewo przypomina bardziej wieś składającą się z hal hodowlanych niż teren zabudowy mieszkaniowej. Najmniejsza odległość od kurników to 65 m: w tym przypadku działka z budynkiem

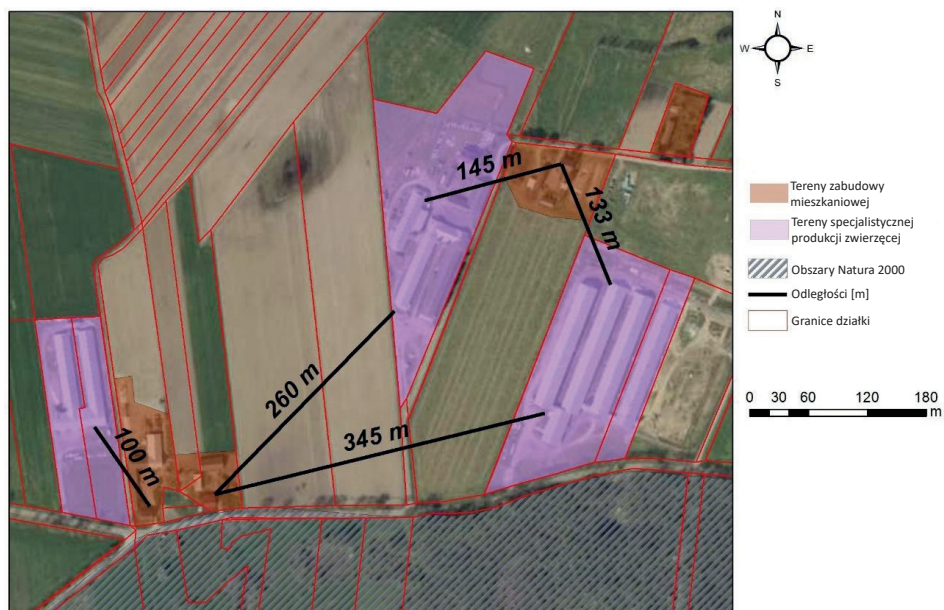
Rysunek 3. Odległość terenów specjalistycznej produkcji zwierzęcej od zabudowy mieszkaniowej w miejscowości Stawiszyn-Zwalewo (powiat żuromiński)

Figure 3. The distance between the areas of specialised animal production and residential buildings in the village of Stawiszyn-Zwalewo (Żuromin County)

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

jednorodzinny graniczy z działkami, na których wybudowano kilkanaście hal hodowlanych. Istniejące w tej wsi budynki są otoczone kurnikami z każdej możliwej strony. Kolejnym przykładem braku zachowania należytej odległości jest wieś Zgliczyn Pobodzy, również położona w powiecie żuromińskim. Tu wieś jest niewielka, składa się z kilku gospodarstw oraz z trzech ferm. Fermy powstały w bliskim sąsiedztwie budynków mieszkalnych i tuż przy granicy z obszarem Natura 2000.

Wiele konfliktów przestrzennych można dostrzec również w gminie Radzanów, która jest gminą o największym поголовiu drobiu oraz największym zapleczu kurników w powiecie mławskim. Obrębami w gminie Radzanów, w których występują konflikty przestrzenne związane z ekspansją ferm przemysłowych, są Wróblewo, Bońkowo Kościelne, Luszewo oraz Radzanów. Najpoważniejsza sytuacja panuje w obrębie Wróblewo, gdzie aktualnie znajduje się 48 hal hodowlanych, a inwestorzy wciąż pozyskują grunty i składają wnioski o wydanie decyzji na budowę kolejnych ferm. Tereny specjalistycznej produkcji zwierzęcej silnie oddziałują na

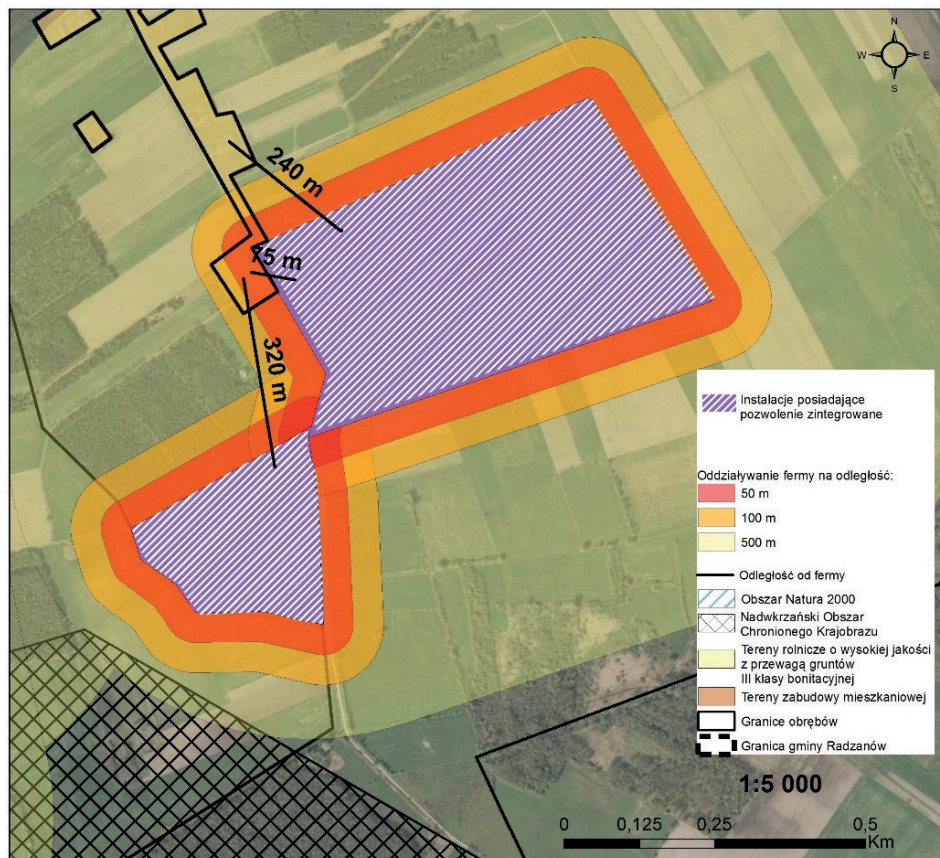

Rysunek 4. Odległość terenów specjalistycznej produkcji zwierzęcej od zabudowy mieszkaniowej w miejscowości Zgliczyn Pobodzy (powiat żuromiński)

Figure 4. The distance between the areas of specialised animal production and residential buildings in the village of Zgliczyn Pobodzy (Żuromin County)

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

całą miejscowość, ale najbardziej na bezpośrednio sąsiadujące budynki mieszkalne. W południowej części wsi, tuż przy granicy obrębu położone są dwie fermy. Jedna z nich ma 27 hal hodowlanych i od najbliższego budynku mieszkalnego z niewielkim zapleczem gospodarczym oddalona jest o niespełna 75 m, natomiast od zwartej zabudowy mieszkalnej o 240 m. W południowo-zachodnim sąsiedztwie zlokalizowana jest kolejna ferma, licząca 10 kurników, oddalona od najbliższej zabudowy o 320 m. W raportach o oddziaływaniu ferm odległość ok. 500 m od najbliższej zabudowy mieszkaniowej oceniana jest jako odległość wystarczająca, przy której nie nastąpi żadne niekorzystne oddziaływanie na warunki życia i zdrowia ludzi, nie występuje zagrożenie w postaci stężenia gazów i pyłów. Jednak podczas tworzenia raportu dla wybranej inwestycji nie bierze się pod uwagę występujących już w pobliżu ferm, których kumulacja w jednym miejscu oddziałuje na dużo większe odległości niż 500 m. Dodatkowo w odległości 1000 m od wyżej wymienionej

Rysunek 5. Strefy oddziaływania ferm ze wskazaniem odległości od zabudowy mieszkaniowej – Wróblewo

Figure 5. Farm impact zones with an indication of the distance from residential buildings – Wróblewo

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

fermy znajdują się dwie fermy położone już poza granicą gminy Radzanów, na terenach przynależnych do gminy Szreńsk, jednakże w dalszym ciągu są one silnie oddziałujące na miejscowość Wróblewo.

Z uwagi na to, że środowisko zawierające elementy żywione i nieożywione składa się z wielu powiązań i zależności, można stwierdzić, iż każda ferma bez względu na liczebność hal hodowlanych, rodzaju chowu czy zastosowanych

Fotografia 1. Ferma drobiu we Wróblewie licząca 10 hal hodowlanych

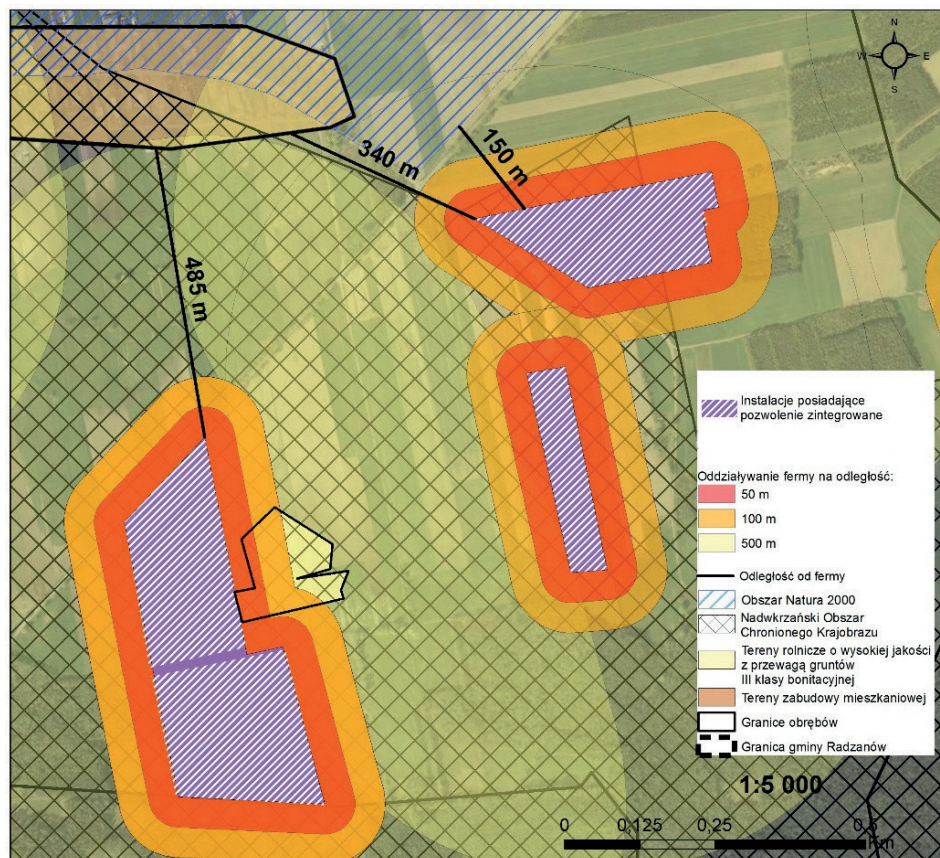
Photo 1. Poultry farm in Wróblewo with 10 breeding halls

Źródło: fot. P. Krupińska, 19.06.2020.

Source: photo by P. Krupińska, 19.06.2020.

innowacji będzie miała nieodzowny wpływ na całokształt, jak również na poszczególne elementy środowiska. Ingerencja w środowisko oraz zmiany przestrzenne prowadzą do negatywnego odbioru cennych przyrodniczo terenów. Kilkuhektarowe fermy są dominantami i zakłócają krajobraz ze względu na swoją powierzchnię, skutkując negatywnym odbiorem estetyki otoczenia. Poprzez wycinkę zadrzewień i zakrzewień śródpolnych przekształceniu ulega zaś szata roślinna, co prowadzi do utraty różnych funkcji, jaką pełnią zadrzewienia użytków rolnych, przede wszystkim funkcji biocentrycznej.

Do konfliktów przestrzennych dotyczących zbyt małej odległości od zabudowy dochodzi również w miejscowości Bońkowo Kościelne. Na terenie obrębu występują trzy fermy oddalone od siebie o ponad 1 km. Fermi te znajdują się na terenie Nadwkrzańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Zmiany struktury gleby oraz składu biologicznego i chemicznego negatywnie wpływają na bogactwo szaty roślinnej. Najmniejsza zaobserwowana odległość między budynkami produkcji specjalistycznej a budynkami mieszkalnymi to ok. 200 m, z kolei najmniejszy dystans do zwartej zabudowy miejscowości wynosi 550 m.

Rysunek 6. Strefy oddziaływania ferm ze wskazaniem odległości od zabudowy mieszkaniowej – Luszewo

Figure 6. Farm impact zones with an indication of the distance from residential buildings – Luszewo

Źródło: opracowanie własne.
Source: own study.

Konflikty przestrzenne związane z działalnością ferm przemysłowych występują również w obrębie Luszewo. Obręb ten leży w granicach Nadwkrzańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu oraz w granicach obszaru Natura 2000. W większości teren obrębu jest objęty formą ochrony przyrody. Niniejszy fakt nie uniemożliwił jednak budowy kurników. W obrębie Luszewo zlokalizowano bowiem pięć ferm. Najbardziej wysunięta ferma na północ położona jest na obszarze Natura 2000. Wydawałoby się, że budowa inwestycji oddziałującej negatywnie

na cenne przyrodniczo tereny jest niemożliwa do zrealizowania – byłaby bowiem zatrzymana w przypadku znaczącego wpływu na środowisko. Jednak warto zauważyć, że żaden akt prawny nie definiuje pojęcia „znaczący” wpływ na środowisko. Określenie inwestycji jako przedsięwzięcia o zawsze znaczącym oddziaływaniu jest pojęciem nieostrym, któremu nie są przypisane szczegółowe kryteria. Z tego powodu ocenę narzuca się organom administracji, które prowadzą proces wydawania pozwoleń na realizację przedsięwzięć. Opinię dotyczącą wpływu wydają władze gminy, a poprzedzona jest ona pozytywnym rozpatrzeniem przez Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska oraz Dyrektora Wód Polskich.

Przedstawione przykłady są tylko nielicznymi ukazującymi, jak brak jakichkolwiek przepisów uwzględniających minimalną odległość terenów produkcji specjalistycznej od zabudowań przyczynia się do narażania mieszkańców na bezpośrednie działanie uciążliwości zapachowej, prowadząc do odczuwania dyskomfortu fizycznego oraz psychicznego.

3.2. Konflikty społeczne

Wskutek negatywnego oddziaływania ferm przemysłowych na środowisko oraz na jakość życia mieszkańców wsi narasta zjawisko podziału społeczeństwa, co prowadzi do konfliktów społecznych. Wynikają one ze wzrostu niezadowolenia tutejszej ludności narażonej na zanieczyszczenie powietrza, odory oraz tracącej miejsca rekreacji. Według monitoringu prowadzonego przez Stowarzyszenie Otwarte Klatki oraz Koalicję Społeczną Stop Fermom Przemysłowym w latach 2009–2019 odnotowano 841 protestów przeciwko fermom przemysłowym. Przeciwnicy walczą o zdrowe środowisko, natomiast osoby opowiadające się za rozwojem ferm jako argument podają przede wszystkim miejsca pracy i działanie przeciw bezrobociu. Wskutek podziału społeczeństwa liczba protestów systematycznie wzrasta. Przeciwnicy walczą przede wszystkim o zapobieganie odorom i hałasowi, o ochronę istniejących miejsc rekreacyjnych oraz obszarów cennych przyrodniczo. Najwięcej działań przeciwko ekspansji ferm podejmuje się w najbardziej dotkniętych problemem województwach, tj. mazowieckim i wielkopolskim.

Prowadzony przez wskazane organizacje monitoring pokazuje, że w latach 2007–2017 złożono łącznie 3683 skargi oraz 24 apele w sprawie uciążliwości zapachowej związanej z rolnictwem i fermami przemysłowymi. Zgodnie z informacjami z kontroli przeprowadzonej przez NIK w 74 gminach z pięciu województw „skargi dotyczyły w szczególności uciążliwości odorowej pochodzącej z ferm, nieprawidłowego gospodarowania gnojowicą oraz hałasu związanego z produkcją ferm” (NIK 2014, s. 30). Skargi i apele kierowane są do samorządów lokalnych, organów zajmujących się ochroną środowiska, poszczególnych ministerstw czy do nadzorów budowlanych.

Tabela 2. Liczba protestów przeciwko fermom przemysłowym według województw**Table 2.** Number of protests against industrial farms by voivodeship

Województwo	Liczba protestów
Dolnośląskie	13
Kujawsko-pomorskie	71
Lubelskie	48
Lubuskie	28
Łódzkie	92
Małopolskie	11
Mazowieckie	184
Opolskie	21
Podkarpackie	12
Podlaskie	22
Pomorskie	38
Śląskie	18
Świętokrzyskie	22
Warmińsko-mazurskie	65
Wielkopolskie	155
Zachodniopomorskie	41

Źródło: opracowanie własne na podstawie Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym 2021.

Source: own study based on Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym 2021.

Jak podaje Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym, „wraz z wzrostem liczby ferm przemysłowych w Polsce rośnie liczba protestów na wsiach przeciwko zmianom rolnictwa w przemyśle. Mieszkańcy sprzeciwiają się budowie ogromnych budynków hodowlanych na polskiej wsi” (Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym 2021). Koalicja Społeczna Stop Fermom jest ruchem społecznym utworzonym wskutek wzrostu niezadowolenia społeczeństwa wobec ekspansji ferm przemysłowych w Polsce. Powstała organizacja łączy mieszkańców, którzy próbują zatrzymać niekontrolowany rozwój. Dzięki inicjatywom podejmowanym w ramach działalności ruchu wzrasta świadomość społeczeństwa, pokazywana jest skala problemu oraz uświadamiane zagrożenia płynące z niewłaściwego wzrostu tego rodzaju przemysłu. Koalicja ta skupia obecnie 41 stowarzyszeń, np. Otwarte Klatki, Na Pograniczu z Żuromina, Wspólne Miejsce Do Życia i wiele innych. Łącząc

siły, organizacja walczy o obszary cenne przyrodniczo, promuje rozrost małych gospodarstw rolnych, a przede wszystkim stoi na straży ograniczenia budowy ferm w bliskim sąsiedztwie zabudowy mieszkalnej.

4. Wytyczne do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz do dalszej polityki przestrzennej dla gmin wiejskich

Rozwiązaniem problemów dotyczących niekontrolowanej ekspansji ferm przemysłowych jest przede wszystkim sukcesywne sporządzanie dokumentów planistycznych będących aktami prawa miejscowego. Należy ograniczyć wydawanie decyzji dotyczących warunków zabudowy, które przyczyniają się do konfliktów i chaosu przestrzennego. Ważne jest również aktualizowanie dokumentów planistycznych z uszczegółowieniem wymagań, jakie powinny spełniać fermy. W wielu gminach w Polsce obowiązują miejscowe plany zagospodarowania oraz studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania oparte na ustawie o zagospodarowaniu przestrzennym z 1994 r. Większość ustaleń wymaga więc dostosowania do zmian, które zaszły w przestrzeni. Szczególnie jest to istotne na terenach nieobjętych planami miejscowymi, gdyż oddziałują one na ustalenia. Powyższe działania powinny zostać połączone z nieustającym monitoringiem zagospodarowania przestrzennego i prowadzeniem szczegółowych inwentaryzacji terenów. Ponadto plany miejscowe winny obejmować całe obręby. Fragmentaryzacja terenów objętych planami wprowadza chaos.

Przy wyznaczaniu terenów przeznaczonych pod specjalistyczną produkcję zwierzęcą przyszłe miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny nakładać na inwestorów obowiązek zachowywania określonej minimalnej odległości od zabudowy mieszkaniowej. Odległość ta winna zależeć od liczby hodowanych zwierząt – czyli ściślej od DJP. W projekcie ustawy o minimalnej odległości dla planowanego przedsięwzięcia sektora rolnictwa, którego funkcjonowanie może wiązać się z ryzykiem powstania uciążliwości zapachowej, wskazano, że minimalna odległość „powinna być równa liczbie DJP wyrażonej w metrach w przypadku chowu lub hodowli zwierząt w liczbie nie mniejszej niż 210 DJP i nie większej niż 500 DJP albo też powinna być równa 500 metrom w przypadku chowu lub hodowli zwierząt w liczbie równej lub większej niż 500 DJP. Przy określaniu minimalnej odległości trzeba będzie zsumować liczbę DJP planowanego przedsięwzięcia oraz liczbę DJP przedsięwzięć sąsiednich i planowanych przedsięwzięć sąsiednich” (Dobrzycka 2021). Gmina powinna również określić w dokumentach planistycznych ograniczenia dotyczące wielkości DPJ i odległości między terenami, na których prowadzony byłby chów lub hodowla zwierząt w taki sposób, by zminimalizować ryzyko powstawania ferm przemysłowych w bliskim sąsiedztwie

i wystąpienia epidemii. Skupisko terenów zwierzęcej produkcji specjalistycznej w jednym miejscu potęguje bowiem negatywne oddziaływanie. Proces wyznaczenia minimalnej odległości powinien zostać poprzedzony analizami oraz relatywnie skorelowany z wielkością obsady i sposobem utrzymania zwierząt. Dodatkowo należałoby wyznaczyć strefy oddziaływania istniejących ferm, w których zostałyby określone strefy wyłączone z zabudowy. Zakaz wprowadzania zabudowy mieszkaniowej powinien obowiązywać minimalnie do odległości 500 m. Wprowadzenie takich obostrzeń pozwoliłoby na zablokowanie możliwości wydawania decyzji o warunkach zabudowy na budowę domów jednorodzinnych w niedalekim sąsiedztwie od ferm przemysłowych. Problem ekspansji tego rodzaju ferm występuje nie tylko w Polsce, lecz także w innych krajach Europy i poza nią. Jednak mimo rozwoju przemysłu hodowlanego w wielu z nich zastosowano rozwiązania minimalizujące negatywny wpływ ferm, „przede wszystkim określając dopuszczalną odległość zakładów emitujących odory od terenów zamieszkałych, ale także rekreacyjnych czy budynków użyteczności publicznej” (Urbański 2018, s. 26). W Danii np. określono odległości minimalne ferm przemysłowych od terenów mieszkaniowych – w przypadku ferm do 15 DJP wskazano, że odległość powinna wynosić 50 m, a w przypadku średnich (120–150 DJP) ferm powinna wynosić 300 m (Urbański 2018, s. 26). Z kolei w Holandii wprowadzono wskaźniki emisji zapachowej, za pomocą których ustalono wartości graniczne dla emisji zapachowej ferm przemysłowych, w Czechach zaś obowiązuje rozporządzenie odorowe wskazujące dopuszczalne poziomy stężenia zapachowych. Państwa takie jak Łotwa, Wielka Brytania czy Niemcy mają skuteczny i praktyczny system postępowania skargowego, a w Łotwie powołano nawet specjalny organ kontrolujący, jakim jest Krajowa Służba Środowiskowa (Opióła 2018, s. 43–49).

W ustaleniach planów miejscowych inwestorzy powinni być zobowiązani również do wprowadzenia wysokiej zieleni przy granicy działki, na której miałyby powstać ferma tak, aby zielen ta pełniła funkcję izolacyjną. Dobrą inicjatywą byłoby wyznaczenie przy istniejących oraz planowanych fermach przemysłowych lasów, które tworzyłyby strefy buforowe. Gmina powinna przeprowadzić próbę dolesień w każdym możliwym miejscu po to, by zniwelować negatywne oddziaływanie ferm. Sadzenie nowych drzew pozytywnie wpłynęłoby też na kształtowanie krajobrazu. W celu zmniejszenia uczucia dyskomfortu mieszkańców warto również ustalić dopuszczalny poziom hałasu oraz konkretne godziny – dostaw, transportu pasz, paliw, przewozu zwierząt itp. – w ciągu dnia, żeby nie powodować zakłóceń ciszy nocnej właścicielom budynków w sąsiedztwie fermy. Wentylatory mechaniczne powinny być wyposażone w elementy minimalizujące uciążliwość akustyczną poprzez montaż osłon czy tłumików. Rozwiązaniem poprawiającym redukcję hałasu mogłyby stać się także ekrany dźwiękowe na terenie fermy.

Innowacyjnym rozwiązaniem z zakresu dobrych praktyk polityki przestrzennej byłoby również wprowadzenie nowoczesnych rozwiązań, które wpłynęłyby na poprawę stanu środowiska wraz z zapewnieniem prawidłowej jakości życia. Każda z ferm powinna skorzystać z udogodnień, jakie wprowadza gospodarka niskoemisyjna i energooszczędna. Proekologicznym rozwiązaniem jest też budowa biogazowni. Tego rodzaju zakład utylizacyjny przyczyniłby się do zmniejszenia emisji gazów oraz zredukowałby liczbę niebezpiecznych substancji przedostających się do wód i prowadzących do jej eutrofizacji. Niemniej jednak, jako że dla przedsiębiorców ważne są głównie korzyści ekonomiczne, biogazownia przynosiłaby zyski w formie sprzedaży energii. Już na etapie planowania i realizacji inwestycji powinny też zostać określone sposoby zapobiegania emisji odorów. Szczegółowe zasady realizacji przedsięwzięć należałoby zaś dokładnie precyzować w decyzjach o uwarunkowaniach środowiskowych. Tereny zwierzęcej produkcji specjalistycznej powinny zostać odpowiednio zaplanowane poprzez właściwe usytuowanie urządzeń na terenie ferm, np. odpowietrzniki zbiorników winny być najbardziej oddalone od miejsc przebywania ludzi. Hale hodowlane trzeba zaś projektować z uwzględnieniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych, takich jak: stosowanie odpowiednich materiałów produkcyjnych o zmniejszonej uciążliwości zapachowej czy montaż rusztów z tworzywa sztucznego ułatwiającego opadanie odchodów. Z kolei nawozy należy przechowywać w odpowiednich, szczelnych zbiornikach, zgodnie z wytycznymi ustawy o nawozach oraz nawożeniu, aby niebezpieczne substancje zawarte w gnojowicy czy oborniku nie przedostawały się do środowiska. Obecna technika pozwala na zastosowanie wielu innowacji, które pozwolą ograniczyć negatywny wpływ na środowisko. Jako rozwiązania wdrażane w celu zredukowania uciążliwości zapachowej wskazywane są m.in. metody filtracyjne, metody hermetyzacji czy BAT (Best Available Technology). Przykładowymi działaniami skutkującymi zmniejszeniem uciążliwości emisji odorów jest aplikowanie nawozów podczas bezwietrznej pogody czy stosowanie naglebowego lub podglebowego wytrysku gnojowicy. Znaną oraz powszechnie wykorzystywaną metodą jest biofiltracja umożliwiająca usuwanie z powietrza siarkowodoru, amoniaku oraz związków organicznych. Proces ten wykorzystuje mikroorganizmy do zmiany niebezpiecznych związków na nieuciążliwe i nietoksyczne, a zaletą rozwiązania jest przede wszystkim jego wysoka skuteczność. Do biofiltracji używa się przede wszystkim bakterii, ale też glonów, jak sinice czy grzyby. Proces oczyszczania z niebezpiecznych związków rozpoczyna się w miejscu emisji, obiekty oddziałujące powinny zostać wyposażone w specjalistyczną instalację wentylacyjną. Innym nowatorskim sposobem na redukcję odoru jest fotokatalizacja. Proces ten polega na wykorzystaniu dwutlenku tytanu oraz lamp z promieniami ultrafioletowymi, dzięki którym cząsteczki

nieprzyjemnych zapachów rozбивa się na mniejsze i mniej uciążliwe elementy. Władze gminy powinny rozpowszechniać nowoczesne, ekologiczne innowacje służące zmniejszeniu uciążliwości ferm oraz zachęcać inwestorów do ich stosowania bądź nawet narzucać podstawowe działania. Dla istniejących ferm należałoby utworzyć programy dofinansowania w celu wprowadzania ekoinnowacji redukujących zanieczyszczenia.

Kolejnym ważnym aspektem jest tu zwiększenie roli partycypacji społecznej oraz świadomości ekologicznej mieszkańców. Gmina powinna organizować spotkania uświadamiające mieszkańcom, jakie skutki niesie za sobą lokalizowanie ferm przemysłowych na terenie gminy i jak można przeciwdziałać ich niekontrolowanej ekspansji. Trzeba w miarę możliwości zachęcać mieszkańców do uczestnictwa w dyskusjach publicznych prowadzonych w ramach procedury planistycznej do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Oprócz partycypacji społecznej ważne jest nastawienie władz gminy oraz sposób prowadzenia polityki przestrzennej. Wydając decyzję o warunkach zabudowy, władze gminy powinny pamiętać o zasadach zrównoważonego rozwoju oraz zachowaniu ładu przestrzennego gminy.

5. Podsumowanie

Miejsca specjalistycznej produkcji zwierzęcej negatywnie oddziałują na środowisko i mieszkańców, powodując wiele uciążliwości w postaci hałasu, odoru, zmiany krajobrazu i zmniejszenia estetyki. Niekontrolowana ekspansja ferm drobiu prowadzi do nasilania się konfliktów społecznych. Wymienione elementy są tylko nielicznymi składowymi negatywnego oddziaływania takiej inwestycji.

W konsekwencji skutkuje to odpływem ludności z gminy, zwiększeniem zanieczyszczenia powietrza, gleb oraz wód, generowaniem nieprzyjemnych zapachów zawierających siarkowodor, amoniak, tlenek azotu, jak również prowadzi do następstw finansowych, np. zmniejszenia wartości nieruchomości sąsiadujących z fermą. Kluczowym celem opracowania było określenie roli planowania przestrzennego w zapobieganiu ekspansji ferm przemysłowych. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz racjonalna polityka przestrzenna odgrywają bowiem kluczową rolę w zachowaniu ładu przestrzennego i zrównoważonym rozwoju. Dokumenty planistyczne ze szczegółowymi wytycznymi mogą powstrzymać budowę nowych ferm oraz zahamować rozbudowę już istniejących.

Zaproponowane rozwiązania pozwoliłyby ograniczyć uciążliwości powodowane przez fermy przemysłowe, prowadząc do polepszenia warunków życia mieszkańców wsi. Natomiast zaproponowane wytyczne do miejscowych planów

zagospodarowania przestrzennego uregulowałyby prawnie obowiązki inwestorów. Podjęcie kompleksowych działań przyczyniłoby się do podniesienia standardów jakości życia mieszkańców danej gminy. Najbardziej problematyczne są uciążliwości zapachowe, których głównie dotyczą skargi i petycje wpływające od miejscowej ludności. Wdrożenie proekologicznych rozwiązań zmniejszyłoby obciążenie środowiska wywierane przez specjalistyczną produkcję zwierzęcą.

Bibliografia

- Dobrzycka M. (2021). Projekt ustawy o uciążliwości zapachowej. Legalis. <https://legalis.pl/projekt-ustawy-o-uczalnosci-zapachowej/> (dostęp: 3.11.2022).
- Głębocki B. (red.) (2014). *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa – Powszechny Spis Rolny 2010*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- GUS [Główny Urząd Statystyczny] (2019). *Zwierzęta gospodarskie w 2018 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
- Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym (2021). Sprzeciw społeczny wobec ferm przemysłowych. <https://stopfermom.pl/blog/sprzeciw-spoeczny-wobec-ferm-przemyslowych-przeczytaj-najnowszy-raport> (dostęp: 31.10.2022).
- Korzeniowski P. (2020). *Pozwolenie emisyjne w prawie ochrony środowiska*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Michalak A., Krzeszowiak J., Pawlas K. (2014). Czy ekspozycja na nieprzyjemne zapachy (odory) szkodzi zdrowiu człowieka? *Medycyna Środowiskowa – Environmental Medicine*, 17 (4), 76–81.
- Mihułka M. (2003). *Charakterystyka technologiczna hodowli drobiu i świń w Unii Europejskiej*. Warszawa: Ministerstwo Środowiska.
- Ministerstwo Środowiska (2002). Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 26 lipca 2002 r. w sprawie rodzajów instalacji mogących powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości (Dz.U. 2002 Nr 122, poz. 1055).
- NIK [Najwyższa Izba Kontroli] (2016). *System gospodarowania przestrzenią gminy jako dobrem publicznym*. Warszawa: NIK, Departament Infrastruktury.
- NIK [Najwyższa Izba Kontroli] (2014). *Nadzór nad funkcjonowaniem ferm zwierząt*. Warszawa: NIK.
- Opióła M. (2018). *Dynamika rozwoju ferm przemysłowych w Polsce*. Warszawa: Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym.
- Rackiewicz I., Płuska E., Przybyła T., Rosicki M., Schönfelder T., Sobecki I., Miller U., Sówka I. (2020). *Bezpieczne odległości od zabudowań dla przedsięwzięć, których funkcjonowanie wiąże się z ryzykiem powstawania uciążliwości zapachowej*. Warszawa: Ministerstwo Klimatu i Środowiska.
- Rada Ministrów (2019). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 września 2019 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz.U. 2019 poz. 1839).

- Urbański J. (2018). *Rozwój przemysłowej hodowli drobiu w Polsce a koszty eksternalizowane*. Gorzów Wielkopolski: Zachodni Ośrodek Badań Społecznych i Ekonomicznych.
- Ustawa (2008). Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. 2022 poz. 1029 z późn. zm.).
- Ustawa (2003). Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2022 poz. 503 z późn. zm.).
- Ustawa (2001). Ustawa z dnia 2 kwietnia 2001 r. Prawo Ochrony Środowiska (Dz.U. 2021 poz. 1973 z późn. zm.).
- WSA [Wojewódzki Sąd Administracyjny] (2017). II SA/Go 219/17. Brak krajowych regulacji dopuszczalnych wartości odorów. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 25 maja 2017 roku.
- Zaucha J. (2017). Konflikty przestrzenne. https://www.umgdy.gov.pl/wp-content/uploads/2017/10/zg-pzp-sk2-5_PZPPOM_konflikty-przestrzenne_final.pdf (dostęp: 27.10.2022).

Bazy i źródła danych

- Agralex. Fermy wielkotowarowe czy przemysłowe? <https://agrarlex.pl/artykuly-z-serwisow/fermy-wielkotowarowe-czy-przemyslowne> (dostęp: 29.10.2022).
- Ceny Rolnicze. Nowe zasady dla lokalizacji ferm hodowlanych. Pół kilometra od zabudowań dla 500 DJP. <https://www.cenyrolnicze.pl/wiadomosci/prawo-i-finanse/15403-nowe-zasady-dla-lokalizacji-ferm-hodowlanych-pol-kilometra-od-zabudowan-dla-500-djp> (dostęp: 31.10.2022).
- Główny Inspektorat Weterynarii – Wykaz podmiotów zarejestrowanych zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 852/2004. <https://pasze.wetgiw.gov.pl/spi/demorej/index.php?rodzaj=12&rodzaj2=25&lng=0&kodwoj=ca%C5%82y+kraj&szukanyWni=&szukanaNazwa=&szukanaMsc=Radzan%C3%B3w&kodh=&pojOd=&pojDo=&btnSubmit=Filtruj> (dostęp: 27.10.2022).
- Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym. Czym jest ferma przemysłowa? <https://stopfermom.pl/blog/czym-jest-ferma-przemyslowna> (dostęp: 27.10.2022).
- Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym. Dramatyczna sytuacja w zagłębiach kurzych konsekwencją krótkowzroczności kolejnych rządów. <https://stopfermom.pl/blog/dramatyczna-sytuacja-w-zaglebiach-kurzych-konsekwencja-krotkowzrocznoscikolejnych-rzadow> (dostęp: 27.10.2022).
- Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym. Komu ma pomóc projekt tzw. ustawy odległościowej? <https://stopfermom.pl/blog/komu-ma-pomoc-projekt-tzw-ustawy-odleglosciowej> (dostęp: 4.11.2022).
- Koalicja Społeczna Stop Fermom Przemysłowym. Zanieczyszczenia mikrobiologiczne na fermach wielkoprzemysłowych a zdrowie publiczne. <https://stopfermom.pl/blog/zanieczyszczenia-mikrobiologiczne-na-fermach-wielkoprzemyslownych-a-zdrowie-publiczne> (dostęp: 27.10.2022).
- Ministerstwo Środowiska i Klimatu. Uciążliwość zapachowa. <https://www.gov.pl/web/klimat/uciazliwosc-zapachowa> (dostęp: 29.10.2022).

Portal hodowcy – Mapa występowania ognisk u drobiu w Polsce. http://www.portalhodowcy.pl/images/Mapki/HD_mapka_PG.pdf (dostęp: 2.11.2022).

Zintegrowana Platforma Edukacyjna. Chów i hodowla zwierząt w Polsce. <https://zpe.gov.pl/a/chow-i-hodowla-zwierzat-w-polsce/DwN790Alx> (dostęp: 3.11.2022).

Spatial Planning Documents and the Expansion of Industrial Farms in Rural Municipalities in Poland

Abstract: The purpose of the article was to define the role of spatial planning in preventing the expansion of industrial farms. The activities of large-scale farms are associated with a number of nuisances faced by the inhabitants of the neighboring areas, as well as with a negative impact on individual components of the environment. The aim of the study was to indicate the role of planning documents along with the guidelines contained in them and arrangements in preventing the expansion of industrial farms. Only detailed planning documents are able to prevent spatial and social conflicts caused by the creation of farms in inappropriate places and will contribute to reducing the nuisance caused by areas of specialised animal production. The authorities of rural municipalities should strive for the gradual preparation of local plans, which are an effective solution for maintaining spatial order.

Keywords: industrial farms, areas of specialised animal production, local spatial development plans, rural municipality, spatial planning.